

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Spalování a recyklace odpadu: analýza diskurzu

Vojtěch Sklenář

Plzeň 2018

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra antropologie

Studijní program antropologie

Studijní obor Sociální a kulturní antropologie

Bakalářská práce

Spalování a recyklace odpadu – analýza diskurzu

Vojtěch Sklenář

Vedoucí práce:

Mgr. Daniel Sosna, PhD.

Katedra antropologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2018

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2018

Poděkování

Rád bych tímto poděkoval vedoucímu práce Mgr. Danielovi Sosnovi PhD., za trpělivost, vstřícnou komunikaci a užitečné rady. Dále také své rodině za podporu během celé doby studia.

1. Úvod.....	1
2. Vymezení Diskurzu	3
3. Konceptualizace odpadu	5
4. Zpracování odpadu.....	8
4.1. Skládkování.....	11
4.2. Recyklace	12
4.3. Spalování.....	15
5. Metodologie	18
5.1. Vzorek.....	18
5.2. Kritická Diskurzní analýza podle Normana Fairclougha	18
5.3. Cíle práce	22
6. Analýza	23
6.1. Diskurzy.....	23
6.2. Vývoj Diskurzů	33
6.3. Vztah spalování a recyklace	35
6.4. Žánry.....	37
6.5. Styly	39
7. Závěr	41
8. Zdroje.....	43
9. Resumé.....	47
10. Přílohy	48

1. Úvod

Všechny hmotné věci, které jedinci i společnost vlastní a používají, se nevyhnutelně opotřebovávají, jejich hodnota klesá a eventuálně zcela mizí [Reno 2009: 1-2]. Věci, které ztratily svou hodnotu a nemohou plnit svůj původní účel se pro nás zpravidla stávají odpadem. Tento proces není samovolný a nemá vždy stejný průběh. Odpad nemá jen materiální rozměr, ale i společenský. Jeho vznik a existence je výsledkem jak materiálních, tak i sociálních procesů. Odpad je něco, co nedokáže plnit svůj původní účel. Tím se stává věcí mimo řád a podobá se tak konceptu nečistoty Mary Douglas. Nečistota, stejně jako odpad, řád narušuje, a tudíž je nežádoucí a je třeba zbavit se jí [Douglas 1966: 32]. To vede jedince i celou společnost k tomu, aby odpad odsouvali pryč z míst, kde se odehrávají každodenní činnosti a interakce. Odpad tak nabývá i významný prostorový rozměr. Pro většinu lidí končí jejich kontakt s odpadem tím, že ho vloží do příslušné nádoby – kontejneru, který funguje jako jakási přechodová brána, ve které odpad přechází z viditelného světa do světa, který jedinci běžně nevnímají, tím však osud odpadu nekončí. Odpad putuje na skládky, do spaloven, nebo je jinak zpracováván, což s sebou nese řadu dalších problémů a otázek [de Coverly et al. 2005: 17].

Můžeme říci, že pro tuto práci je důležitý odpad jako hybridní kategorie, která je sociálně konstruovaná, ale zároveň i její materiální rozměr má vliv na lidskou společnost a životní prostředí. [Gille 2007: 18]. Jeho produkce přímo souvisí s množstvím spotřeby. Postmoderní západní společnost je konzumní, a spotřebovává v současnosti daleko více než kdy dřív. Skokový nárůst spotřeby proběhl zejména během průmyslové revoluce v 19. století [Melosi 2005: 6]. S nárůstem odpadu vyvstává závažná celospolečenská otázka, jak s ním naložit. Způsoby jeho zpracování mají silný environmentální náboj, jsou častým předmětem veřejné diskuze a důležitým politickým tématem. Odpad v sobě zároveň nese potenciál být komodifikován, znovu nabýt ekonomickou hodnotu a přinášet zisk díky tomu, že může být recyklován, případně transformován na energii. Je tudíž předmětem ekonomických zájmů, politické agendy, morálky i veřejné diskuze o environmentálních problémech. Můžeme tedy předpokládat, že při snaze prosadit

jednotlivá řešení jak naložit s odpadem, se střetávají různé názory a ideologie, které jsou veřejnosti prezentovány různými způsoby.

Významnou platformou, na které se diskuze o zpracování odpadu odehrává jsou média. Masmédia hrají velikou roli v konstituování a udržování moci a dominance, vytváření veřejného mínění a marginalizaci některých názorů či společenských skupin. V této práci se zaměříme na to, jak jsou dva ze způsobů zpracování odpadu, recyklace a spalování, prezentovány v konkrétním, českém, tištěném médiu, časopise Odpadové Fórum. Pro tento účel využijeme Kritickou diskurzní analýzu. Ta je vhodná pro zkoumání mediálních textů, jelikož se specificky zaměřuje na odhalování ideologického a mocenského pozadí jednotlivých textů a diskurzů [Ramanathan, Tan 2017: 66].

2. Vymezení Diskurzu

Slovo diskurz má kořeny v antice a nese významy jako: vyprávění, rozhovor nebo rozprava. Do filozofie zavedl tento pojem René Descartes ve své Rozpravě o metodě (*Discours de la methode*) z roku 1637 [Vávra 2008: 204]. Diskurzní analýza není ucelená, přesně definovaná disciplína, ale spíše multidisciplinární přístup soustředící se na analýzu jednotlivých promluv, či textů a pravidel, která je konstituují. Za jednoho z otců diskurzní analýzy (přesahující čistě lingvistické disciplíny) můžeme považovat Michela Foucaulta. V jeho podání je diskurz sociální fakt, soubor vnějších pravidel utvářený institucemi, sociálními normami, chováním ekonomickými procesy a dalšími faktory. Ty mají utlačivou moc, která se projevuje skrze používání jazyka v tom, jak se o něčem hovoří. Jazyk je podle Foucaulta něco, co vnáší řád do jinak chaotického světa [Nekvapil 2006: 207]. Tento soubor pravidel pak nazývá „Řád Diskurzu“. Z toho vyplývá, že text zkoumaný v rámci diskurzní analýzy není důležitý pouze sám o sobě, ale především ve vztahu k vnějšímu kontextu [Nekvapil 2006: 264].

Na Foucaultovu diskurzní analýzu navazují další tradice, především kritická diskurzní analýza. Mezi její nejvýznamnější, současné představitele patří například Teun Van Dijk, Ruth Wodak nebo Norman Fairclough. Přístupy jednotlivých výzkumníků se mohou lišit v některých detailech, jako je kupříkladu důraz na historicitu, nebo sebereflexe, základní rámce však sdílí [Vávra 2008: 210-211]. Pro tuto práci bude důležitá především Kritická diskurzní analýza Normana Fairclougha (dále CDA). Fairclough, oproti Foucaultovi, klade důraz nejen na to, co jednotlivé jazykové projevy konstituují – Foucaultův Řád diskurzu, ale i na jeho projevy samotné – promluvy/texty [Nekvapil 2006: 264]. Podle Fairclougha se pravidla a jednotlivé projevy diskurzu navzájem utváří a existuje mezi nimi dialektický vztah. Diskurz ovlivňuje sociální praxi a naopak [Fairclough 2005: 2]. Důležitou roli při analýze jednotlivých projevů hrají lingvistické prvky, jako jsou metafory, použití aktivních nebo pasivních tvarů sloves, syntax, logická struktura textu a podobně [Vávra 2008: 210–211]. Skrze analýzu diskurzu tedy můžeme studovat sociální praxi a sociální vztahy a naopak. Jiří Nekvapil popisuje pět základních myšlenek, ve kterých Fairclough na Foucaulta navazuje a rozpracovává je:

1. *Diskurz má konstitutivní povahu, konstruuje různé aspekty sociální, předměty vědění, sociální subjekty apod.,*
2. *elementy diskurzí praxe nějaké společnosti nebo instituce jsou synchronně i diachronně složitě propojeny (intertextualita, resp. interdiskurzivita),*
3. *diskurzí povahu má i „moc“ (demonstrováno vznikem a užíváním žánrů, jako je zpověď),*
4. *diskurz má v zásadě politickou povahu, jinak řečeno, mocenské zápasy probíhají prostřednictvím diskurzu, ale zápasí se i o diskurz sám,*
5. *důležitým aspektem sociální změny je změna diskurzí praxe [Nekvapil 2006: 264].*

Diskurz je nejen souborem pravidel reflektujících a utvářejících sociální praxi, ale také nástrojem pro udržování, utváření a změnu mocenských vztahů. Podle Fairclougha jsou ideologické představy spjaty s určitými konvencemi, legitimizujícími existující sociální vztahy a mocenské rozdíly. Projevují se skrze jazyk neustálým opakováním se udržují [Fairclough 1989: 1-2]. I odpad a jeho zpracování jsou komunikovány v rámci specifických diskurzů, které v sobě odrážejí sféru sociální praxe.

3. Konceptualizace odpadu

Odpad je něco, co nechceme ve svojí blízkosti, co nepatří do domácností, měst a znečišťuje přírodu, tudíž se toho musíme zbavit specifickým způsobem. I směrnice Evropské unie (stejně jako česká legislativa) definuje odpad:

jakákoli látka nebo předmět, kterých se držitel zbavuje nebo má v úmyslu se zbavit nebo se od něho požaduje, aby se jich zbavil [Směrnice Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 98/2008, Ministerstvo životního prostředí, Zákon 185/2001 Sb.].

To, že něco označujeme jako odpad, však není založené na nějaké neměnné vlastnosti předmětu. Zda předmět zařadíme do této kategorie vyžaduje rozhodování, stejně jako způsob, jakým se odpadu zbavíme (pohodíme ho venku, do směsného odpadu, do tříděného odpadu atd.) [Gille 2007: 20, Reno 2015: 559]. Přesunutí předmětu do kategorie odpadu pak úzce souvisí i s jeho přesunutím v rámci prostoru, odpad odsouváme pryč z každodenně využívaného prostoru. Odpad je úzce propojen s (nejen) prostorovou marginalitou [Gille 2007: 18-20]. Podle Gille je odpad liminálním objektem, který se nachází v přechodové oblasti, především z hlediska hodnoty, ale i z hlediska své časovosti i prostorovosti, s tím také souvisí fakt, že odpad je často spojen s určitými morálními a etickými hranicemi a jejich udržováním či překračováním [Gille 2007: 23]. Zásadní vlastností odpadu je také jeho hybridita. Odpad není jen sociální kategorie, i jeho materiální stránka má veliký vliv na lidskou společnost, stejně jako na ne-lidské aktéry [Gille 2007: 24].

Hybridity is the acknowledgment that the material and the social do not exist apart from one another; rather, they constantly create and reconstitute each other [Gille 2007: 28].

Odpad často definujeme v rámci dichotomií jako: efektivita/neefektivita, řád/absence řádu, živé/mrtvé, užitečné/neužitečné a další. Spojován je pak převážně s negativními póly těchto dichotomií [Gille 2007:20]. Tyto vlastností předměty nabývají výsledkem určitých sociálních procesů. Jednoduše řečeno, odpad si vytváříme sami. To je možná také jedním z důvodů, proč cítíme jako jedinci i jako společnost tak velikou zodpovědnost za svůj odpad a proč je nakládání s ním úzce

propojeno s morálkou a etikou. Fakt, že je pro nás určitý předmět v dané chvíli hodný odhození, neznamená, že v jiném kontextu nemůže mít hodnotu [Appadurai 1986: 5, de Coverly et al. 2008: 6]. Věc, potom co pro svého původního majitele hodnotu ztratila a stala se odpadem, ji může opět získat. Dochází tak ke komodifikaci odpadu [Sosna, Brunclíková 2015: 8]. Stejně jako jiné věci prochází i odpad různými *režimy hodnoty* a v určité fázi svého života se může stát komoditou. Komodita, volně definovaná A. Appadurajem, je věc určená pro výměnu za jiné komodity (či peníze), skrze kterou získává ekonomickou hodnotu [Appadurai 1986: 4]. Odpad tedy není jen problém, který je třeba řešit, ale může se stát i zdrojem surovin a peněz. V rámci ekonomiky a zpracovatelského průmyslu proudí odpad globálně a společně s jeho pohybem, se mění jeho hodnota a forma. Různé formy odpadu se mění na jiné [Gille 2007: 29].

Pro potřeby studia odpadu z komplexní perspektivy společenských věd, která nezahrnuje pouze technické či ekonomické stránky, přichází Zsuzsa Gille s analytickou kategorií *Odpadový režim*, která zahrnuje produkci, zpracování, chápání, reprezentaci a sociální a politickou sféru odpadu [Gille2007: 34]. Odpadové režimy nejsou statické, ale v čase se mění a ovlivňuje je mnoho faktorů. Ve studii věnované socialistickému Maďarsku Gille definuje tři hlavní odpadové režimy, z nichž každý má svou vlastní specifickou diskurzní praxi, která odráží všechny další sféry, kterými odpad a jeho problematika prostupuje. Zjednodušeně je můžeme popsat takto: „kovový režim“ kdy byl mezi lety 1948 až 1974 odpad vnímán především jako zdroj a materiál vhodný k recyklaci. Centrem zájmu byl především kovový odpad. Mezi lety 1975 až 1985 byl odpad vnímán především jako „neefektivita“, jako výsledek plýtvání. Byl kladen důraz na předcházení jeho tvorby, případně na znovupoužití věcí, u kterých to bylo možné. Konečně pak od roku 1985 až do „současnosti“ nastupuje „režim chemického odpadu“ kdy je odpad považován za něco toxického a neúčinného, čeho je třeba se efektivně zbavit [Gille2007:9].¹ Na této studii můžeme vidět, že kupříkladu otázka negativního vlivu na životní prostředí nemusela nutně být s problematikou odpadu tak úzce propojena jako v současnosti. Různé koncepty odpadu, mohou vznikat, zanikat a znovu se objevovat. To souvisí například i s proměnou složení odpadu, který společnost produkuje, ale nejen s ní.

¹Současností je tímto myšlen rok vydání knihy 2007, zda tento režim trvá v Maďarsku dodnes je otázkou.

Koncepce odpadu může souviset i s geopolitickými vztahy, během studené války, byl odpad a znečištění ve Spojených státech používán jako rétorická „zbraň“ k vytváření nepříznivého obrazu o zemích východního bloku v kontrastu se západem [Gille 2007: 2]. Z toho je patrné, že diskurz o odpadu může hrát roli v mocenských vztazích, a to nejen na lokální, ale i globální úrovni. Přesně tak, jak popisuje souvislost mezi diskurzem a mocí Norman Fairclough. Diskurz je tedy bezpochyby významnou součástí komplexní analytické kategorie „odpadový režim“ a právě diskurz je to co nás bude zajímat nejvíce.

Pro diskurz o odpadu je velice důležité, že hovoří-li se na veřejnosti o „odpadu“ a jeho zpracování, je tím většinou myšlen odpad komunální, produkováný domácnostmi. Ať už hovoříme o reformách, environmentálním riziku, zpracování odpadu nebo zodpovědnosti. Tato situace je poněkud paradoxní, protože množství odpadu produkovaného domácnostmi je mnohonásobně nižší než množství odpadu vyprodukované průmyslovou výrobou [Reno 2015: 561].

4. Zpracování odpadu

Sběr různých druhů odpadu a jejich využití sahá daleko do historie. V západních společnostech bylo ještě před industriální revolucí běžné, že domácnosti často využívaly věci, které bychom dnes (alespoň v městském prostředí západních společností) považovali za neužitečný odpad. Dobrým příkladem jsou výkaly používané jako hnojivo. Běžnou praxí také bylo spravovat staré a rozbité nástroje nebo oblečení. Pokud bylo možné něco znovu použít, většinou se tak stalo. I v městském prostředí existovaly profese zabývající se sběrem odpadu, který se dal dále využít. Ty většinou stály na nízkých stupních sociálního žebříčku. Jednalo se například o sběr popela na výrobu cihel, nebo sběr půdy nasáklé močí. Z té se získával ledek, který se dále používal při výrobě stělného prachu. Většina těchto malých profesí v západních společnostech zanikla s tím, jak se sběr a zpracování odpadu přesouvalo pod veřejnou správu a případně následně privatizovalo a kontrolu nad ním převzaly velké firmy [Alexander, Reno 2012: 6-11]. V globálním měřítku jsou i dnes různé formy sběru odpadu jednou z nejvýznamnějších forem neoficiální ekonomiky, především v zemích, kde není plně rozvinutý spotřební kapitalismus západního typu [Alexander, Reno 2012: 19]. Postupem času však neformální způsoby nakládání s odpadem ustupují na úkor privatizovaného průmyslu, především v západních společnostech, kde je infrastruktura zpracování odpadu jedním ze základních zájmů veřejné správy [Reno 2015: 567]. Život v místě, které není zahlcené odpadem lze považovat za základní lidské právo. Přítomnost odpadu v přírodě je vnímána negativně a lidé jeho odstranění považují za svou zodpovědnost. Odpad je navíc ekonomická příležitost. Infrastruktura a průmysl zpracovávající odpad a důležitost, kterou mu přisuzujeme je také dokladem snahy lidské společnosti mít absolutní kontrolu nad okolním světem. Odpad jako něco nechtěného, vedlejší produkt našich snah, nám ukazuje limity a nedokonalost našeho konání a je tudíž třeba podmanit si ho. Nakládání s ním tak aktivně přetváří lidskou společnost stejně jako společnost přetváří odpad, ve snaze udržet si nad ním kontrolu [Reno 2015: 558-559].

Průmysl zpracování odpadu vytváří nové pracovní příležitosti. Práce s odpadem, nebo dokonce i samotná blízkost odpadu, s sebou může nést stigmatizaci. V určitém smyslu jsou podle Rena lidé, mající s odpadem co dočinění

sami vnímání jako odpad, jsou symbolicky znečištění. To samozřejmě platí do určité míry v závislosti na lokálním kontextu. Jinak budou veřejností vnímáni lidé žijící se neformálním sběrem odpadu a jinak pracovníci spalovny sdružení v odborových organizacích [Reno 2015:564-566]. Jak ukazují některé výzkumy ze Spojených Států a Evropy, v zemích západní civilizace je práce v odpadovém průmyslu méně stigmatizovaná a lidé ji vnímají jako užitečnou a nezbytnou. Zároveň je však lidem pracujícím s odpadem připisován nižší společenský status a pro příslušníky střední třídy je podobná práce nežádoucí [Reno 2009: 17, De Coverly et al 2008: 19].

Dobrý příklad o tom, jak práce s odpadem může v různých kontextech mít různé významy předkládá ve své studii z Buenos Aires v Argentině Karen Ann Faulk. Až do nástupu neoliberálních reforem v devadesátých letech, zde byla práce tradičně vnímána jako něco na co měli občané nárok a čím zároveň přispívali společnosti. S nástupem neoliberální éry se radikálně změnila koncepce práce, jistota zaměstnání zmizela a zvyšovala se nezaměstnanost [Faulk 2012: 148-149]. V reakci na to část nezaměstnaných začala spolupracovat a vydělávat si neoficiálním sběrem a přeprodáváním odpadu. Stali se takzvanými *cartoneros*. Ti postupně nahradili tradiční *cirjuas*, kteří tu samou práci vykonávali před druhou polovinou devadesátých let, kdy byla považována za jedno z horších zaměstnání. Tento trend je v Argentině kritizován ze strany firem zabývajících se zpracováním odpadu. Děje se tak v rámci snah o monopolizaci, neoficiální sběr je označován za nečistý a nebezpečný a lidé žijící se jím jsou stigmatizováni. *Cartoneros* sami však vytváří soupeřící diskurz. V novém kontextu jejich práce, která byla dříve považována za podřadnou, získává nový význam, jelikož umožňuje nezaměstnaným získat obživu. Neoficiální sběr odpadu považují za plnohodnotnou práci, což jim umožňuje navázat na tradiční morální a sociální význam, který práce měla před nástupem neoliberalismu. Zároveň tak vytváří alternativu k neoliberálnímu kapitalistickému pojetí práce [Faulk 2012:154].

Práce s odpadem, kromě toho, že může být stigmatizující, je nepochybně potenciálně nebezpečná. K tomu přispívá fakt, že zpracovatelský průmysl je často situován v chudších zemích, kde je hůře placená práce a mírnější regulace. V takových místech je navíc často nedokonalá infrastruktura průmyslu a díky tomu může docházet ke znečištění a zvyšuje se také nebezpečnost práce. Globální toky

odpadu tak mohou prohlubovat ekonomické a sociální nerovnosti na globální úrovni [Reno 2015: 561]. To platí už od dob koloniální éry. Velká Británie experimentovala v Indii s různými způsoby nakládání s odpadem předtím, než je zaváděla na domácí půdě. Je důležité podotknout, že odpad ovlivňuje nejen lidi ale i životní prostředí a celoplanetární procesy (změna klimatu, znečištění moří odpadem apod.) [Reno 2015: 567-569].

Ve Státech Evropské Unie, se zpracování odpadu řídí legislativou EU, kterou jednotlivé členské státy implementují do své vlastní legislativy. Hierarchie priorit nakládání s odpadem určená Evropskou Unií je:

- *předcházení vzniku,*
- *příprava k opětovnému použití,*
- *recyklace,*
- *jiné využití, například energetické využití,*
- *odstranění*

[Směrnice Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 98/2008].

Některé další, méně rozšířené, alternativy zpracování jsou například: gasifikace, pyrolýza, kompostování nebo anaerobní digesce.

Znovupoužití odpadu je využitelné jen v omezených případech a ekonomicky může být nevýhodné. Skládování na uvedeném seznamu EU úplně chybí. Na místě, kde bychom ho mohli očekávat je poněkud nejasný pojem *odstranění*, který v sobě může zahrnovat různé praktiky jako ukládání pod povrch půdy, spalování (bez energetického využití), vypouštění do vody a další [Směrnice Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 98/2008]. Skládování je přesto stále velice rozšířená možnost, v současnosti však existuje tlak ze strany Evropské unie nahrazovat ho některou z jiných možností [Williams 2005: 10]. Členské státy EU mají přijímat opatření tak, aby

tuto hierarchii naplňovaly. Pokud je to však žádoucí z hlediska životního prostředí, není nutné se jí přesně držet [Směrnice Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 98/2008]. Tato část směrnice byla v naprosto stejném znění implementována do české legislativy [Ministerstvo životního prostředí, Zákon 185/2001 Sb.]. Můžeme předpokládat, že tento detail bude obzvláště důležitý v rámci diskuze o spalování a recyklaci, jelikož dává prostor pro argumentaci environmentální ideologií i zastáncům spalování.

Že se teorie a praxe mohou lišit, popisuje i Gille. V době, kdy bylo kandidátskou zemí na vstup do Evropské unie, financovala EU v Maďarsku výstavbu sítě skládek a spaloven. To bylo v rozporu s oficiální ideologií unie, která prosazovala prevenci tvorby odpadu a jeho recyklaci, ty však v té době EU v Maďarsku finančně nepodporovala. Zakázky na výstavbu infrastrukturu skládek a spaloven pak získaly většinou firmy ze západní Evropy, což jim přineslo nemalé zisky [Gille 2007:5].

4.1. Skládkování

William Rathje na počátku devadesátých let předpověděl, že skládkování bude na dlouhou dobu nejvyužívanějším způsobem zpracování odpadu [Rathje et al. 1992: 437]. To se částečně vyplnilo i přes to, že skládka působí jako nejméně žádoucí možnost zpracování odpadu a existuje politický tlak na větší využívání jiných způsobů. Podle údajů Českého statistického úřadu je v současnosti stále ještě v (nejen) České republice skládkování možností hojně využívanou. Množství odpadu uloženého na českých skládkách bylo v roce 2015 větší, než množství odpadu spáleného a recyklovaného dohromady. Je ale také nutné podotknout, že od devadesátých let se množství odpadu na skládkách stabilně snižuje ve prospěch spalování a recyklace [Český statistický úřad 2015: 36-38]. Česká republika v současnosti plánuje zákaz skládkování, který by měl vstoupit v platnost roku 2024 [Ministerstvo životního prostředí 2016]. Můžeme předpokládat, že tento fakt v následujících letech významně ovlivní (a již ovlivňuje) průmysl a diskuze o spalování a recyklaci. V této práci se budeme soustředit právě na tyto další dva majoritní způsoby zpracování odpadu.

4.2. Recyklace

Slovo recyklace se objevuje roku 1926 jako technický termín používaný při procesu rafinování oleje. V šedesátých letech se pak používání tohoto termínu rozšiřuje a získává konotace, které mu zůstávají do současnosti [Graeber 2012: 281]. David Graeber popisuje vznik recyklace jako výsledek snahy vytvořit cyklické a rovnovážné proudění hmoty a energie. To má kořeny v antickém pojetí domácnosti. Ne nadarmo je recyklace často dávána do spojitosti s předponou eko. Eko vychází z řeckého *oikos* neboli domácnost. Starověké představy o domácnosti ji považovaly za jednotku, která má být ekonomicky samostatná, soběstačná a jejím hlavním smyslem je produkce. Tvoří tak uzavřený systém. Tyto představy o domácnosti byly definitivně rozmetány industriální revolucí, kdy se domácnost z jednotky, jejíž hlavním smyslem je produkce, mění na jednotku, která především spotřebovává. Různá ekologická hnutí a ideologie, které vznikají hlavně v návaznosti na energetickou krizi v sedmdesátých letech, jsou pak pokusem o kritiku nekontrolovatelné spotřeby a růstu [Graeber 2012: 281-284, Alexander, Reno 2012: 6]. Ekonomie, inspirovaná skrze matematiku fyzikou a zákony termodynamiky (především první, zákon o zachování energie), se snaží řešit problémy neudržitelné spotřeby. Jednou z odpovědí má být využití odpadu a vedlejších produktů, jako zdroje k výrobě dalších, žádoucích výrobků – recyklace. Ta má za úkol, alespoň částečně usměrnit nekontrolovaný růst a spotřebu zdrojů tím, že vytvoří cyklus, kdy jsou opotřebované, nepoužitelné věci – odpad, přetvořeny a znovu poslány do oběhu [Alexander, Reno 2012: 11-12]. Sedmdesátá léta s sebou také přináší neoliberalismus, individualismus, víru v deregulaci trhu a svobodné podnikání. Nevyhnutelně tak dochází k privatizaci části procesu zpracování odpadu. Graeber tvrdí, že nutné předpoklady pro existenci recyklace jsou tržní ekonomika, peníze a změna vlastnictví [Graeber 2012: 286]. Jak už bylo řečeno výše, odpad se v určitém kontextu může stát komoditou a cenným zdrojem. Tím pádem je i recyklace ekonomické odvětví, které opravdu přináší mnoha zúčastněným stranám zisky. Odpad cestuje po celém světě z jednoho místa na druhé, kde je zpracován, recyklován, jsou z něj vyrobeny nové výrobky, které se pak vrací do oběhu, kdekoli na zeměkouli.

Recyklaci odpadu Evropská unie ve svých směrniciích staví na třetí místo v žebříčku priorit a nad ní stojí pouze předcházení vzniku a opětovné použití odpadu [Směrnice Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 98/2008 kapitola 1, článek 4, odstavec 1]. Zde by bylo vhodné osvětlit rozdíl mezi opětovným použitím odpadu a recyklací, jelikož se jedná dvě odlišné věci, které mohou na první pohled vypadat podobně.

Opětovné použití nevyžaduje průmyslové upravování materiálu, jedná se o znovupoužití celé věci pro její původní účel [Směrnice Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 98/2008 Kapitola 1, článek 3 odstavec 13]. Názorným příkladem, dobře známým i z českého prostředí, jsou vratné lahve. Z méně formální perspektivy můžeme na znovupoužití nahlížet i jako na proces, kdy je určitá odložená věc využita k jinému než původnímu účelu. Ani opětovné použití odpadu není čistě zisková záležitost, sběr a distribuce vyžadují určitou infrastrukturu a zdroje [Williams 2005: 129]. Recyklace oproti tomu zahrnuje průmyslové zpracování recyklovaného odpadu na surový materiál, ze kterého se pak vyrábí nové předměty a vylučuje použití odpadu jako paliva [Směrnice Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 98/2008]. Oproti opětovnému použití tak zahrnuje daleko rozsáhlejší infrastrukturu, vyžaduje více zdrojů a pracovní síly a má větší environmentální i ekonomický impakt [Williams 2005: 129-130].

Můžeme si pravděpodobně dovolit říci, že i majoritní společnost vnímá recyklaci jako něco žádoucího a dobrého, co nemá téměř žádné nevýhody. To je však velice zjednodušující pohled. Pokud se podíváme na recyklaci pohledem sociálních věd, její představa jako něčeho žádoucího a bezpodmínečně dobrého pro společnost i životní prostředí nemusí být tak samozřejmá. Většina ekonomických perspektiv zabývajících se odpadem, bere v potaz analýzy, které se zabývají především technickými stránkami procesu a statistikou, jako je například v devadesátých letech vzniklá „Material flow analysis“, nebo vyjádření environmentálního impaktu tzv. ekologickou stopou. Tyto přístupy však nedostatečně reflektují faktory jako je politika, vliv zpracovatelského průmyslu na lokální kontexty a globální proudění odpadu [Alexander, Reno 2012: 12-14]. Náklady na recyklaci, v závislosti na typu recyklovaného materiálu, jsou často vysoké, a to nejen z ekonomické perspektivy, ale právě i z environmentální, jelikož samotný proces

recyklace a energie na něj vynaložená mohou mít negativní vliv na životní prostředí [Williams 2005: 130, Black 1995: 1007]. Recyklace odpadu nemá jen materiální následky, ale vytváří celou globální síť ekonomických a sociálních vztahů, což ostatně platí i pro jiné způsoby nakládání s odpadem. Průmysl zpracování odpadu je často situován v chudších zemích, kde je levná práce a často i mírnější regulace, které kontrolují dopad na životní prostředí. Proces recyklace je často spojený se znečištěním a nebezpečnou a špatně placenou prací. Z určité perspektivy se nám tedy může zdát, že náš odpad je přetvořen, relativně bezpečným způsobem do nových výrobků, což je samozřejmě šetrné k přírodě, jelikož nedochází k čerpání dalších zdrojů. Problém je, že na nějakém jiném místě, o kterém zpravidla nevíme, dochází k hromadění toxického odpadu, znečištění a k vytváření či utvrzování ekonomických nerovností na lokální i globální úrovni, přičemž firmy, které ve zpracování odpadu podnikají mají z celého procesu nemalý užitek [Alexander, Reno 2012:18-26]. Evropská unie se snaží tyto jevy regulovat ve své směrnici implementací tzv. *proximity principle*, podle kterého má odpad urazit co nejmenší vzdálenost od místa produkce k místu zpracování [Směrnice Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 98/2008]. Tyto principy často nejsou dodržovány, kvůli tomu, že obchod s odpadem na větší vzdálenosti přináší zisk, země, které jsou odpad schopny efektivně zpracovat ho dováží ze zemí, kde není infrastruktura zpracovatelského průmyslu tak kvalitní [Alexander 2016: 37]. I z Čech se vyváží odpad a nedávné zastavení dovozu do Číny ukazuje, jak moc je zpracovatelský průmysl ovlivněn globálními ekonomickými vztahy [Fererbauer 2018].

Je zajímavé, že v kontrastu s výše zmíněným je recyklace odpadu často prezentována jako záležitost individuální morálky a zodpovědnosti, ačkoliv domácnosti produkují pouze relativně nízké procento veškerého odpadu. To je v západních společnostech částečně způsobeno tendencí vnímat morálku a zodpovědnost jako individuální záležitost, částečně také tím, že je daleko snazší vyvíjet ideologický tlak na jedince, než veliké firmy [Graeber 2012: 282]. S tím také může souviset pozorování, které zmiňují Alexander a Reno: Diskurz o recyklaci odpadu často obsahuje slova a obraty, které mají konotace s protestantskou představou vykoupení. Jedná se o slova jako: zachránit, obnovit, zkažený a podobně. Práce s odpadem je také častá ve věznicích, kde je vnímána jako něco, co

má trestance rehabilitovat (vykoupit?) skrze prospěšnou činnost [Alexander, Reno 2012: 26-28].

4.3. Spalování

Na úvod této kapitoly bychom měli zdůraznit, že v této práci je spalováním odpadu rozuměno spalování dále neupraveného odpadu. Existuje i takzvaná MBÚ (mechanicko-biologická úprava), při které odpady prochází průmyslovým procesem, během kterého je z nich vyráběno palivo.

Spalování odpadu za účelem získání energie má v průmyslových společnostech kořeny už v době počátků moderního státem organizovaného sběru odpadu v Anglii 19. století [Sosna, Brunclíková 2015: 16]. Oproti recyklaci lze spalováním zpracovat větší množství druhů odpadu, jelikož ne všechny materiály jsou recyklovatelné. Hlavním účelem spalování je výroba energie, tepelné, nebo elektrické. Dalším efektem spalování je téměř úplné odstranění spalovaného odpadu [laocoboaea et al 2013: 81, Alexander, Reno 2014: 338].

Legislativa Evropské unie a potažmo České republiky zařazuje spalování odpadu pod *jiné využití* odpadu a staví ho na předposlední místo v žebříčku priorit nakládání s odpadem. S tím souvisí snaha evropské unie regulovat spalování odpadu nařízenými nastavujícími vysoké technologické standardy. Kupříkladu spalovny musí splňovat určitou míru energetické účinnosti [Alexander, Reno 2014: 340]. To ale nutně neznamená, že by spalovny v ČR za každou cenu musely tyto podmínky splňovat, viz:

(1) Spalování odpadu ve spalovně komunálních odpadů, která dosahuje vysokého stupně energetické účinnosti, se považuje za využívání odpadů způsobem uvedeným pod kódem R1 v příloze č. 3 k tomuto zákonu. Výše požadované energetické účinnosti a vzorec pro její výpočet je uveden v příloze č. 12 k tomuto zákonu.

(2) Spalovny odpadů, u nichž nejsou splněny podmínky spalování uvedené v odstavci 1, jsou zařízeními k odstraňování odpadů [Ministerstvo životního prostředí, Zákon 185/2001 Sb.].

Z toho vyplývá, že podle české legislativy spalovna může existovat, aniž by naplňovala některé technické standardy, akorát se ze zařízení určeného pro energetické využití odpadů, stává zařízením určeným k odstraňování odpadů.

Díky spalování se odpad z jednotlivých domácností mění na energii, ze které má užitek široká veřejnost. Tím pádem také vzniká alternativa ke spalování fosilních paliv, což je také jeden z argumentů zastánců této možnosti. Teplo vyráběné díky spalování pak souvisí s domácím pohodlím a zdravím. Spalovna a energie, kterou vyrábí je přímo napojená, skrze energetickou infrastrukturu, na jednotlivé domácnosti a nejde ji tak odsunout zcela mimo pozornost veřejnosti. [Alexander, Reno 2014: 338]. V globálním kontextu bývá častým argumentem jeho zastánců tvrzení, že spalování přispívá k redukci produkce skleníkových plynů [Alexander, Reno 2014: 353].

Dalším efektem spalování je redukce odpadu uloženého na skládkách a redukce množství existujícího odpadu obecně. To neznámá, že by se odpad naprosto „vypařil“. Spalováním vzniká sterilní popel, který má zpravidla zhruba 10 % objemu a 33 % váhy odpadu před spálením [Williams: 2005 246]. Podle Catherine Alexander je paradoxní, že ačkoliv jedním z argumentů pro spalování je, že zbavuje odpadu, spalovny samy vyžadují jeho konstantní přísun, jelikož bez něj nemohou fungovat. Většina spaloven funguje nepřetržitě a proces spalování je obtížné zastavit a znovu spustit. Tím se spalování odpadu dostává do přímého rozporu se snahami o redukci, znovupoužití nebo i recyklaci odpadu, jelikož každý z těchto způsobů ubírá spalovně palivo [Alexander 2016: 33-35].

Hlavními argumenty odpůrců výstavby spaloven je jejich vliv na užitek z krajiny, a především na případně znečištění životního prostředí kouřem ze spaloven. Častým tématem protestů proti výstavbě spaloven je představa, že ve spalovně hoří nečistý toxický materiál, který se pak skrze kouř dostává zpět do krajiny a je škodlivý [Alexander, Reno 2014: 362]. Jednou z reakcí na podobné protesty může být například i přejmenování spalovny, jak ukazují Alexander a Reno na příkladu ze Sheffieldu v Anglii, kde byla stará spalovna nahrazena moderní „energy reclamation facility“ [Alexander, Reno 2014: 345-346]. To je výtečný příklad využití jazyka ve snaze ovlivnit mínění veřejnosti. Spalovna (anglicky incinerator) evokuje kouř, který může evokovat znečištění. Oproti tomu Energy reclamation

facility zní čistě, moderně a o spalování zde není ani slovo. Podobným příkladem z českého prostředí jsou ZEVO Chotíkov, ZEVO Malešice či plánované ZEVO Mělník. Zkratka ZEVO znamená: Zařízení na energetické využití odpadu.

Stejně jako ostatní odvětví zpracování odpadu i spalování podléhá privatizaci. Díky vývozu a dovozu odpadu jsou spalovny zapojené do globálního toku odpadu, peněz a práce. Zároveň je spalování odpadu zasazené v lokálním kontextu pevněji než recyklační průmysl. Za to může jeho napojení na lokální energetickou infrastrukturu. Privatizace spalování odpadu s sebou také nese morální problém. Nejen znečištění, ale i veřejné teplo vyráběné spalovnami souvisí se zdravím, tím pádem je privatizace spaloven také přeneseně privatizací vlivu na zdraví domácností a jednotlivců [Alexander, Reno 2014: 336-340].

V České republice v současnosti probíhá diskuze o výstavbě spalovny, kterou plánuje ČEZ a.s. v obci Horní Počaply v blízkosti Mělníka. V rámci tohoto projektu se střetává několik stran. Krajská samospráva projekt podporuje. Jedním z hlavních argumentů je tvrzení, že spalovna vytvoří alternativu ke skládkování, které má být do roku 2024 zcela opuštěno, jak jsme zmínili výše. Okolní obce a jejich obyvatelé se k projektu staví vesměs negativně a mají strach ze zvýšení dopravní zátěže a vlivu na životní prostředí i zdraví obyvatel okolních obcí. Stejně tak některé neziskové organizace (např. Arnika) vedou kampaň proti plánované výstavbě [Holakovský 2018, Arnika 2018]. Velice podobná diskuze probíhala i před několika lety, kvůli výstavbě spalovny ZEVO Chotíkov, která byla nakonec uvedena do provozu v roce 2016 [Moravec 2016].

5. Metodologie

5.1. Vzorek

Zkoumaný vzorek se bude skládat z článků vydávaných v časopise Odpadové Fórum v letech 2005 až 2015. Ten je vydávaný neziskovou organizací *České ekologické manažerské centrum* (CEMC) a vychází měsíčně (s výjimkou dvojčísla v červenci a srpnu) od roku 2000, přičemž počet jeho stran se od počátků rozrostl z necelých 30ti na 33 do roku 2015. Odpadové fórum se zabývá odpadem hlavně z technického a legislativního hlediska, obsahuje ale i články zabývající se vědou a výzkumem (který je pak více akcentovaný v sesterském časopise *Waste Forum*). Časopis se zabývá i konkrétními událostmi (např. výstavba spalovny) v rámci ČR i Evropské Unie [Odpadové Forum]. Všechny články ze zkoumaného období jsou dostupné online na webových stránkách časopisu.

Vzorek bude vybrán pomocí dvou kroků. Každý rok bude tvořit vrstvu (*stratum*), ze které pak budou účelově vybrány [Bernard 2006: 190] dva až tři články, zabývající se primárně recyklací nebo spalováním odpadu, případně oběma tématy najednou.

5.2. Kritická Diskurzní analýza podle Normana Fairclougha

Pro začátek bude vhodné specifikovat co Fairclough myslí pojmem diskurz. Slovo diskurz používá dvěma způsoby: za prvé jako abstraktní nepočitatelné podstatné jméno, které popisuje jazyk a další typy semiózy jako elementy sociálního života. Druhý konkrétnější význam je počitatelné podstatné jméno znamenající jednotlivé diskurzy jako způsoby reprezentace fyzického a sociálního světa [Fairclough 2003: 26].

CDA je, jak napovídá její název, kritická. Měla by být angažovaná a měla by hodnotit morální a politické aspekty sociálního života. Zároveň Podle Fairclougha nemůže být analýza textu nikdy úplná. To je způsobeno tím, že ani naše znalost reality není úplná a mění se v čase. Tím pádem i naše analýza bude vždy do určité míry selektivní. Neexistuje úplná, dokonalá analýza textu [Fairclough 2003 14-15]. Ačkoliv je primárně založená na analýze psaných nebo mluvených textů a jejich vztahu k sociální realitě, je nutné uvědomit si, že součástí diskurzu mohou být i další vizuální vjemy [Fairclough 1989: 28]. V našem případě, kdy analyzované texty pochází z časopisu, připadají v úvahu prvky jako fotografie, velikost písma, barvy a podobně.

CDA musí být intertextuální. Zde Fairclough vychází z Bakhtinovy koncepce dialogicity textů. Každý text je nutně dialogický, to znamená že vytváří a reflektuje vztahy mezi různými stranami. Jednotlivé texty ze sebe navzájem čerpají, odkazují na sebe a rekontextualizují další texty [Fairclough 2003: 16]. Přítomnost jiných textů může být explicitní, například v rámci citace, ale i méně explicitní, formou parafráze nebo shrnutí. Intertextualita se však týká i implicitního skrytého obsahu, ten je přinejmenším stejně důležitý jako to, co je vyjádřeno explicitně. Takovým skrytým obsahem jsou především předpoklady, sdílené představy, které jsou nutně přítomné v každém textu, aniž by byly přímo vyřčeny. Fairclough rozlišuje tři hlavní druhy předpokladů, *Existenční* o tom, že něco existuje, *Navrhující předpoklad* toho, co může být, mělo by být, nebo bude a *Hodnotový předpoklad* o tom, co je dobré a co špatné. Někdy se předpoklady mohou projevovat přímo v textu, jindy zase nemusí. Jsou důležité především z ideologického hlediska. Ideologie se skrze společně sdílené vědění snaží upevňovat svou dominanci tím, že určité věci prezentuje jako samozřejmé a dané. Různé diskurzy tak mohou navzájem soupeřit [Fairclough 2003 59].

Jednotlivé úrovně, které při CDA hrají roli jsou:

- Sociální struktury
- Sociální praxe
- Sociální události
- Akce a jejich sociální vztahy

- Identifikace osob
- Representace světa
- Diskurz (žánry, diskurzy a styly)
- Gramatika a slovní zásoba
- Fonologie a grafologie² [Fairclough 2003: 36].

Sociální struktura je jazyk, abstraktní entita, která poskytuje rámec možností, ve kterých se pohybujeme. Sociální událost, jsou pak jednotlivé promluvy/texty. Vztah mezi strukturou a událostí je zprostředkovaný sociálními praxemi, které určují to, jaké možnosti si v rámci struktury vybíráme. Síť těchto sociálních praxí nazývá Fairclough *Řád diskurzu*. Ten je tvořený třemi složkami, třemi hlavními způsoby sociální praxe. To jsou diskurzy, žánry a styly. Ty odpovídají třem hlavním aspektům významu textu, akci, representaci a identifikaci. Skrze ně se projevují jednotlivé elementy jazyka, určují lingvistické projevy pro konkrétní oblasti sociálního života [Fairclough 2003: 23-26]. Tyto tři složky nejsou nezávislé, ale navzájem se ovlivňují, existuje mezi nimi dialektický vztah [Fairclough 2003: 28].

Žánry odpovídají akci, jsou to způsoby jednání a interakce prostřednictvím textu, například interview, přednáška a podobně. Žánr specifickým způsobem určuje to, jak bude text strukturovaný. V rámci jednoho textu se mohou mísit různé žánry. Tvoří také řetězce, různé žánry spolu vzájemně souvisí a propojují sociální události v rámci různých sociálních praxí, skrze prostor (např. různé státy) a čas.

Diskurz (jako počítatelné podstatné jméno) je způsob reprezentace, to jak je z určité perspektivy reprezentována určitá část světa (fyzického a sociálního). Neexistuje jediný diskurz, ale často se prolínají, nebo spolu navzájem soupeří. Diskurzy mohou existovat na různých úrovních abstrakce, některé nefungují přímo jako reprezentace sociální praxe, ale směšují a spojují dohromady jiné diskurzy. Důležité je identifikovat co daný diskurz reprezentuje (hlavní téma) a perspektivu, ze které reprezentuje [Fairclough 2003: 129].

Styl je způsob bytí, proces identifikace a konstituování sociálních identit účastníků diskurzu [Fairclough 2003: 17-26]. Identifikace je proces skrze, který se diskurzy projevují v identitě [Fairclough 2003: 159].

²Ty jsou vzhledem k povaze dat analyzovaných v této práci méně důležité.

Samotný proces analýzy Fairclough rozděluje do tří fází:

- Deskripce zkoumá lingvistické aspekty textu,
- interpretace zkoumá vztahy mezi texty a jejich produkci – vliv diskurzu na formování textů,
- explanace zkoumá vztah mezi interakcí a sociálním kontextem [Fairclough 1989: 26].

Během analýzy je důležité rozlišovat vnitřní a vnější vztahy textů. Vnější v sobě zahrnují propojení s dalšími sociálními událostmi a sociální praxí a strukturou a mezi jednotlivými texty samotnými. Tato analýza je interpretativní. Vnitřní vztahy v rámci textu pak odpovídají lingvistické analýze [Fairclough 2003: 36].

Analýza samotného textu se skládá ze zkoumání:

- sémantických vztahů, vztahů v rámci delších částí textu a vztahů mezi jednotlivými slovy a delšími vyjádřeními. (kauzalita, odůvodnění, následek, stupňování, kontrast apod.). Sem patří i metafory, různé druhy prohlášení (faktické, předpovědi, hodnocení, apod.),
- gramatických vztahů, zkoumá tvary slov, použití trpného nebo činného rodu, slovesný způsob a podobně,
- slovní zásobu – opakující se kolokace a propojení slov,
- fonologické vztahy, vztahy v mluveném jazyce. Ty nebudou pro naši práci důležité, jelikož analyzujeme tištěné texty [Fairclough 2003: 36-37].

-

5.3. Cíle práce

Cílem práce bude prozkoumat konstrukci diskurzu o spalování a recyklaci odpadu na základě textů publikovaných v časopise Odpadové fórum mezi lety 2002 a 2015 a odpovědět na tři konkrétní výzkumné otázky:

1. Existují rozdíly v konstrukci diskurzu o spalování a recyklaci odpadu, a pokud ano, tak jaké jsou?
2. Jsou jednotlivé způsoby zpracování odpadu podporovány spíše environmentální ideologií, nebo ekonomickými argumenty?
3. Jak probíhal vývoj diskurzu o spalování a recyklaci odpadu během zkoumaného období vydávání časopisu?

6. Analýza

6.1. Diskurzy

V analyzovaných člancích se nám podařilo odhalit šest různých diskurzů.

Naplnění cílů

Tento diskurz je společný oběma způsobům zpracování. Je postavený především na představě odpadu jako zdroje, který nedostatečně využíváme, a který je potenciální zdroj environmentálního rizika, jako je například *hrozba globálního oteplování*. Jedná se o nadnárodní otázku, jejíž řešení je určováno i státní, ale především evropskou legislativou. Ta udává určité cíle a kvóty, které musí být splněny do určité doby. V tomto diskurzu se často objevují slova jako: *nutnost, cíl, nevyhnutelnost, úkol, plán, požadavek, budoucnost, vývoj, směřování, realizace*.

Obce jako původci komunálních odpadů (KO) ze zákona jsou v současné době postaveny před úkol zpracovat do svých plánů odpadového hospodářství cíle vytyčené POH krajů a POH ČR a v reálné podobě tyto cíle naplnit [OF 2005/9].

Diskurz **naplnění cílů** se týká jednak efektivity (obzvláště co se týče spalování). Vyznačuje se pohybem, směřováním nahoru a zlepšením: *Zdokonalit účinnost, nové technologie, posun k „zelené ekonomice“, zlepšit kvalitu, zvýšit účinnost* a podobně.

Druhým nejčastějším typem cílů je odstranění jevů spojených s odpadem, které mají negativní dopad na životní prostředí, jedná se především o skládkování.

Pokud nebude jinak nevyužitelný odpad spalován ve spalovnách, pak alternativním řešením je jeho skládkování se všemi jeho dopady na životní prostředí [OF 2010/10].

Velice často se objevují i termíny uzávěrek, různé plány a odkazy na specifické směrnice a nařízení EU. Česká republika a zpracovatelský průmysl v ní situovaný se tak ocitá v pozici, kdy musí nevyhnutelně naplňovat určité cíle a kvóty.

Zvýšení efektivnosti separace a úrovně zpracování vyříděných složek KO na cílové hodnoty stanovené pro rok 2013 již není reálné [OF 2005/9].

V této souvislosti poskytuje eko-inovační iniciativa EU téměř 200 milionů EUR na financování vývoje nových technologických projektů pro období 2008–2013, určených především právě na recyklační projekty [OF 2012/4].

Některé další diskurzy (např. spalování jako efektivita) v sobě naplnění cílů obsahují. Tento diskurz však existuje stabilně v čase a nezávisle na vývoji jiných diskurzů. Například ve článku „*Není pouze jedna cesta, existuje více technologií a možností.*“ 2013/4 je naplnění cílů velice podstatné. Tento článek zpochybňuje (jako jeden z mála analyzovaných) spalovny jako nejefektivnější možné řešení naplnění cílů týkajících se zpracování odpadů. Naplnění cílů se však zároveň objevuje i ve člancích propagujících spalování. Cíle, směřování do budoucnosti a potřeba zlepšení je univerzální téma, které přetrvává, i přestože způsoby, jak cílů dosahovat se mohou měnit.

Výchova veřejnosti.

Ve všech analyzovaných textech existuje implicitní hodnotový předpoklad [Fairclough 2003:53], že recyklace je správná a žádoucí. Je ale třeba naučit veřejnost, jak usnadnit její proces. V rámci tohoto diskurzu je za zásadní složku recyklace považováno třídění odpadu, které je v především v rukou jedinců. Veřejnost je popisována jako subjekt, na který je třeba výchovně působit, tak, aby se naučil třídit správným způsobem. Velice často se objevují slova jako *kampaň, informovanost, osvěta, nástroj, komunikace, motivace, správně, chybně, důsledně* a podobně.

Důležité je používání trpného rodu (*populace se cítí stimulována, kontejnery jsou umístěny, výtěžnost je odhadována*), kromě případů, kdy se hovoří o tom, co by měli dělat lidé, na které je kampaň mířena. To má pravděpodobně za cíl zdůraznit zodpovědnost jedinců při procesu třídění a recyklace odpadu. Činný rod se také objevuje při popisu toho co „dělá“ určitá informační kampaň, málokdy se však hovoří o lidech nebo institucích, kteří kampaň provozují, nebo jsou sami součástí recyklačního průmyslu.

Kampaň by měla účastníky třídění utvrdit ve správnosti jejich chování, poděkovat za spolupráci a podpořit je při pokračování v kvalitním třídění [OF 2005/2].

To vyvolává dojem, že třídění a recyklace jsou důležité pro celou společnost bez výjimek a nejsou pouze v zájmu konkrétních aktérů, kteří by mohli za její propagaci stát. Třídění je něco, co je nutné a jedinci k tomu musí být vedeni, motivováni a vychováni, či dokonce odměňováni.

Důležité je nezapomínat pravidelně chválit občany a poděkovat jim za to, že třídí [OF 2010/12].

Stejně tak pokud se něco nedaří, není to záměrem konkrétních aktérů. Pokud lidé správně netřídí odpad, může být na vině jejich *lenost* či *neznalost*, občan je buď nedostatečně *motivován*, případně jedná *chybně*, což je třeba napravit tím, že mu *bude vysvětleno*, jak třídít správně, případně bude zlepšena infrastruktura třídění.

Nebud'te líní tříd'te správně [OF 2005/2].

Vinu nese špatná informovanost o možnostech prevence a neexistence infrastruktury, která by lidem usnadnila třídění biologicky rozložitelných odpadů [OF 2006/10 (b)].

Společnost také musí zajišťovat finančně i fyzicky zákonem vyžadované povinné informování a motivování spotřebitelů ke třídění odpadů prostřednictvím inzerce a televizní reklamy [OF 2015/4].³

Naopak velice málo se hovoří o firmách, které odpad jak produkují, tak zpracovávají. Komunální odpad a lidé, kteří ho vytváří a měli by se ho zbavovat správným způsobem, jsou centrálním tématem tohoto diskurzu. To je v souladu s tvrzením D. Graebera. Je daleko snazší vyvíjet ideologický tlak na jedince než na veliké společnosti [Graeber 2012: 282].

³ Zde výjimečně figuruje konkrétní firma zajišťující nakládání s odpadem, jedná se o článek převzatý z Dánska.

Přesvědčování oponentů.

To je název dalšího diskurzu o spalování, většinou se úzce prolíná s diskurzem spalování jako efektivní řešení a technologický pokrok. Má několik společných rysů s výchovou veřejnosti k recyklaci. Na rozdíl od ní se zde však nepředpokládá, že spalování je bezvýhradně žádoucí a pozitivní. Naopak, tento diskurz počítá s určitým odporem veřejnosti a snaží se racionálními argumenty tento odpor rozptýlit. Často se objevují slova jako: *informovanost, osvěta, potřeby, správné rozhodnutí, zlepšení obrazu.*

Laická verejnost' ostáva naďalej neústupná a nedôverčivá k argumentom prespracovanie zvyšku MSW týmto spôsobom. Vláda, miestne úrady, odpadový odborníci a priemysel musia spoločnými silami zmeniť tento zastaraný pohľad na spaľovne ako „špinavé a znečisťujúce továrne“ [OF 2011/12].

Příkladem, proč jsou lidé proti spalovnám nebo MBÚ, je, že jim nikdo nevysvětlí, co to je a o co jde. Co neznají, toho se bojí [OF 2014/9].

Odpůrci spalování (energetického využití odpadu) jsou zde vykresleni jako lidé s nedostatečnou znalostí problematiky, případně jako iracionálně trvajících na nesmýslných předsudcích: *Laická veřejnost, neochota uznat, resistance, sporné, nekorektní, lehce vyvratitelné, vágní, neústupná, minoritné skupiny, zastaralý pohled, nedůvěřivost* a podobně. Polemiky s odpůrci spalování se nejčastěji týkají ekologických aktivistů (především z hnutí DUHA, jehož členové příležitostně dostávají možnost v Odpadovém fóru publikovat), zastánců konkurenční MBÚ (ačkoliv výjimečně jsou oba způsoby prosazovány společně) a v letech 2007-2009 často také ministerstva životního prostředí. V té době byl ministrem Martin Bursík ze strany zelených a ministerstvo nebylo spalování příliš nakloněno.

Tato resistance je o to závažnější, že neuznává nespornou skutečnost, že běžně 50 až 60 % komunálního odpadu má charakter biodegradabilního odpadu, který se vyznačuje vysokým energetickým obsahem [OF 2006/10 (a)].

Ovšem pokud se podíváme na fakta, pak většina z obav obyvatel v okolí nebo námitek vzniklých občanských sdružení jsou buď ovlivněna neznalostí problematiky, nebo jsou postavena na zcela iracionálním strachu [OF 2010/10].

A ekologičtí aktivisté tyto souvislosti vůbec nechápou, jsou plni ideologie a vůbec se neřídí zdravým rozumem či lidskou zkušeností [OF 2012/6].

Následující citát je úvodem k textu, ve kterém různí zainteresovaní experti komentují problematiku spalování odpadu. Drtivá většina z nich se vyjadřovala o spalování kladně. Jak je patrné i ze samotného úvodu, úkolem tohoto textu nebylo dát stejný prostor všem stranám, ale prosazovat spalování jako správnou možnost viz *aktivisté nedocházejí konsensu*. V této větě jsou aktivisté podnět což je zásadní. Jsou to právě oni, kdo nejsou schopni se všemi ostatními dohodnout. Což je s podivem, protože jsou *vzdělaní* a je tedy nutné se ptát (*je otázkou*), proč i přes to nejsou schopní dohody.

Různě specializovaní experti si na konferencích předávají informace v zájmu pokroku. V řadách tzv. aktivistů figurují také vzdělaní lidé, a tak je otázkou, proč stále nedocházejí s ostatními odborníky konsensu. Vzduchem létají jedovatá slova o podplácení a lhaní, a to z obou táborů. Zeptali jsme se vás zúčastněných, proč po sobě tolik jdete a z čeho druhou stranu podezíráte [OF 2012/6].

Naopak zastánci energetického využití odpadu jsou vykreslováni jako fundovaní *expertí* a *odborníci* či *mezinárodní instituce*, jejichž úkolem je zatvrzelé odpůrce přesvědčit o tom, že se pletou. Jedním z často používaných gramatických prostředků je psaní v první osobě množného čísla, snaha oslovit čtenáře tím, že patří k *nám*. *My* je zde množina rozumně uvažujících jedinců, kteří chápou výhody spalování.

Můžeme byť hrdí a šťastní, že patríme do moderného a rozvíjajúceho sa odvetvia, ktoré má predsebou veľkú perspektívu a skvelú budúcnosť! [OF 2013/5].

My sa preto potrebujeme vrátiť ku stavu, kde tie celkové potreby zmýšľania spoločenstva sú adresované lokálnym potrebám komunity [OF 2011/12].

V rámci tohoto diskurzu se, stejně jako v případě dalších diskurzů týkajících se spalování, přestává hovořit o spalování, které evokuje hoření a kouř a tím pádem i negativní dopad na životní prostředí [Alexander, Reno 2014: 362]. Tato představa patří k chybným úvahám nedostatečně informované části veřejnosti. Místo spalování

se hovoří například o *energetickém využití odpadů* a dalších variantách. Tento fenomén popíšeme podrobněji jinde.

Spalování je efektivní řešení a moderní technologie.

Tento diskurz akcentuje efektivitu spalování a moderní technologie používané ve spalovnách. Zpočátku měly v této práci tyto diskurzy figurovat samostatně. Jsou však natolik propojené a prolínající se, že bylo nakonec nutné popsat je jako jeden diskurz. Často se prolíná s diskurzem naplnění cílů a přesvědčování oponentů.

V první řadě je zde spalování odpadu popisováno jako nejefektivnější řešení různých cílů a problémů, ať už se jedná o ekonomické cíle, snahu o naplnění požadavků EU, nebo environmentální problémy. Nejpoužívanější obraty jsou: *efektivní využití, nejlepší způsob, fungování, zisk, efektivní předcházení, využívání zdrojů, energetická účinnost, hospodárný, snížení spotřeby primárních surovin, výhodné, zásobování, energie* a podobně.

Spalování odpadu bylo i v historii efektivním řešením [OF 2010/10].

Zmiňovány jsou často výhody spalování oproti jiným způsobům nakládání s odpady či získávání energie. Implicitně se zde objevuje předpoklad nutnosti volby mezi spalováním a jinými, horšími alternativami. Poměrně časté je také poměrování: *menší, větší, lepší, více, efektivněji, spolehlivěji*. Často zmiňovanými výhodami jsou například možnost nahrazovat spalováním fosilní paliva nebo nižší ekonomické náklady, než má MBÚ (mechanicko-biologická úprava odpadu na paliva).

*Bezpečnost zajištění dodávek energie: menší závislost na fosilních palivech
Energie získávaná z odpadu nahrazuje dovážená fosilní paliva, která se v elektrárnách spotřebovávají na výrobu energie [OF 2007/10].*

Dalším často popisovaným problémem, který je spalování schopné efektivně řešit, je ukládání odpadu na skládkách. Ve všech analyzovaných textech figuruje předpoklad, že skládkování je nežádoucí, špatné a je třeba co nejvíce ho omezit. Tento názor je často vyjadřován i explicitně.

Je nutno vybudovat zařízení, které jednak využije energii v odpadu skrytou, jednat pomůže řešit problém s nedostatkem prostoru na skládkách, a to zejména v Ostravě [OF 2009/10].

V následující citaci můžeme vidět kombinaci tří diskurzů: Spalovny jsou efektivní ve snižování množství směsného komunálního odpadu, skrze spalovny lze naplnit cíle plánu odpadového hospodářství ČR, a nakonec recyklace sama je nedostačující a spalování je k ní komplementární (o tomto diskurzu budeme hovořit více níže):

Spalovny tedy nijak nezmenšují množství teoreticky využitelného KO, naopak zmenšují množství směsného komunálního odpadu, které je nutno ukládat na skládky. I kdyby se splnila kvóta 50 % materiálového využití KO (podle Plánu OH ČR), tak stále je zde 25 % množství směsného KO, které se musí a bude muset vozit na skládky [OF 2009/4].

Významným pro utváření tohoto diskurzu bylo období mezi lety 2005 a 2008 kdy probíhala na půdě EU diskuze o tom, zda zařadit spalování odpadů pod kategorii využití nebo odstranění odpadu, nakonec zvítězilo využití [Směrnice Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 98/2008]. K tomu tématu bude řečeno více v části o vývoji diskurzů.

Druhým výrazným znakem tohoto diskurzu je důraz na technologickou stránku spalování odpadu, která je popisována jako: *čistá, kvalitní, moderní* a podobně. Důležité jsou technické/vědecké výrazy jako: *parametr, sofistikovaný integrovaný systém, waste to energy (WTE), standardy*. Často se objevuje popis technických detailů spalování.

Jen teplo od kotle a mírný hluk kondenzační turbíny a generátoru naznačují, že se ve spalovně skutečně spaluje odpad [OF 2011/3].

Současné roštové systémy umožňují dosažení vynikajících hodnot ohledně kvality zbytkových látek a garantují vysokou spolehlivost na úrovni standardních energetických jednotek [OF 2007/5].

Případně jsou popisovány samotné procesy probíhající ve spalovně, nebo statistické údaje týkající se spalování.

Spalovna stála 90 miliónů euro, spaluje odpady o výhřevnosti 10 až 11 MJ z kila odpadu a při účinnosti kotle 87 %. Škvára se zatím vozí na skládku osm kilometrů vzdálenou [OF 2011/3].

Další efekt, který přinesly nové předpisy EU, je navýšení efektivity energetického zhodnocení. U nových zařízení musí být celková energetická bilance zařízení minimálně 65 %, u starých 60 %. Proto se zařízení nazývá ZEVO, nikoli spalovna [OF 2014/9].

Podobně jako efektivita, je i technologie nástrojem k poměřování se s konkurenčními způsoby nakládání s odpadem. Ty jsou označovány za technologicky zastaralé, nevyhovující, nebo naopak příliš moderní, nevyzkoušené, komplikované a nejisté. Podobně jsou popisováni lidé propagující tyto konkurenční způsoby.

Spalovny, na rozdíl od BPS, jsou desítkami let provozu ověřená zařízení zajišťující bezproblémový provoz, univerzálnost, maximální energetickou účinnost a jsou proto součástí nejlepších dostupných technik (BAT a BREF). To na rozdíl od BPS, které se začínají stavět, nejvhodnější technologie jsou i v Rakousku a Německu teprve zkoušeny [OF2 009/4].

Podobná pohádka ohledně plazmových technologií koluje i v ČR. Myslím si, že ČR nemá ekonomicky na to, aby tato v provozu nevyzkoušená zařízení rozjela a provozovala [OF 2015/4].

Jistě bude mít jiný přístup k odpadům středověký rolník než člověk žijící v centru moderního velkoměsta. Co je pro někoho dobrým či akceptovatelným řešením (např. vyhodit prakticky jakýkoliv odpad do řeky či do jámy – jako v případě mnohých rozvojových zemí), je pro jiného nepřijatelné řešení [OF 2010/10].

Neexistence negativních dopadů na životní prostředí.

Dopady spalování na životní prostředí jsou v Odpadovém fóru zmiňovány poměrně často. Tento diskurz se vyznačuje zdůrazňováním relativní neškodnosti

spalování odpadu a popíráním názorů o jeho negativních dopadech na životní prostředí. Podobně jako v předchozím diskurzu se často objevují odkazy na jiné, „horší“ způsoby nakládání s odpadem. Existuje univerzální předpoklad, že jedním z cílů, které musí způsoby zpracování odpadu naplňovat, je šetrnost k životnímu prostředí, o tom se nepolemizuje. Spalování je prezentováno jako: *čisté, hospodárnější nebo ekologicky šetrné.*

Velice často je tento diskurz propojený s diskurzem efektivity a modernosti. Moderní technologie používané při spalování vedou k čistotě a bezpečnosti.

Zařízení Waste to Energy přísně dodržují nízké emisní limity evropské směrnice o spalování odpadů, dokonce jsou častokrát několikanásobně nižší [OF 2007/10].

Dá se říci, že samotné spalování už není v nových zařízeních dominantní, hlavní technologií je odlučování chemických škodlivin, jako je síra, chlor, fluor, NOx, těžké kovy, chlorované organické sloučeniny – dioxiny a prach [OF 2014/9].

Moderní spalování odpadu je nejčistším spalovacím procesem vůbec [OF 2010/10].

Důležité také je, že spalovny nejsou spalovny, ale zařízeními na energetické využití odpadu ZEVO. Jak jsme zmínili v kapitole o spalování, tento název působí daleko čistějším a ekologičtějším dojmem.

Spalování odpadu je také zmiňované v souvislosti se snižováním množství skleníkových plynů, trvale udržitelným rozvojem, „zelenou ekonomikou“, případně obnovitelnými zdroji energie. Ač nemusí nutně přímo do těchto konceptů zapadat, už jen samotné postavení spalování vedle nich v textu evokuje ekologickou šetrnost.

Je věcí ideologického přístupu a jisté „ekologické filozofie“, co je považováno za zelenou energii. Současně s tím souvisí to, zda budeme odpady považovat za obnovitelné zdroje energie (OZE) nebo ne. Současné předpisy odpady za OZE neuznávají, ale na druhou stranu připouštějí, že spalovny KO jsou druhotné energetické zdroje. Lze přepokládat, že v současné ekonomické a energetické krizi

bude význam energetického využívání odpadů daleko více oceňován a prosazován [OF 2009/4].

Nicméně potřeba snižování emisí oxidu uhličitého a vyššího využití obnovitelných zdrojů energie vynucené hrozbou globálního oteplování mohou zlepšit svazek mezi nakládáním s odpady a využitím energie [OF 2005/10].

Spalování odpadu je komplementární k ostatním způsobům zpracování.

Posledním diskurzem, který se podařilo identifikovat je spalování jako komplementární řešení. Spočívá v postavení spalování odpadu vedle ostatních způsobů zpracování, které mají určité nedostatky, většinou se týkající kapacity, případně efektivity. Spalování je pak prosazované jako vhodné, téměř až nutné, řešení k vyvážení těchto nedostatků. Objevuje se zde propojení spalování a dalších způsobů zpracování odpadu, zejména recyklace.

Z tabulky vyplývá, že nejvyšších podílů recyklace dosahují právě ty země, které disponují rovněž hustou sítí zařízení Waste to Energy. Tabulka navíc ozřejmuje, že doplňující způsoby zpracování, jako recyklace a tepelné zpracování odpadu vedou k nízkému podílu skládkování [OF 2007/10].

Propagácia minimalizáci eodpadov a recyklácie spolu s potrebou energetickej bezpečnosti znamená, že verejnosť si stále viac uvedomuje postavenie WtE v procese opätovného využitia odpadových materiálov [OF 2011/12].

V dalším citátu se mluví o spalování jako o materiálovém využití, ačkoliv jinde se materiálovým využitím rozumí recyklace. Tuto problematiku definitivně vyřešila až směrnice EU z roku 2008.

Přímá náhrada fosilních paliv palivem z odpadu představuje jednu z forem materiálového využití odpadů, což je v souladu s cíli POH ČR, krajů i jednotlivých obcí, které mají povinnost POH zpracovat [OF 2005/9].

Velice často jsou propagovány různé vícesložkové koncepty nakládání s odpadem, jejichž jednotlivé komponenty se *doplňují, zapadají do sebe, je třeba je*

implementovat, jsou integrální. Je tak vyvoláván dojem, že pro účinné zpracování odpadu je potřeba komplexních systémů a všech jejich jednotlivých, nenahraditelných složek, které spolu vzájemně souvisí. Spalování se objevuje jako jedna z nich. V různých obdobích jsou to pak různé systémy. Jedná se například o tzv. integrované systémy nakládání s odpadem.

V Moravskoslezském kraji, stejně jako ve většině dalších regionů České republiky, v systému chybí investičně nákladné zařízení pro energetické využití odpadů. Dále je nutno posílit systém separace a materiálového využití odpadů a zlepšit logistiku jeho přepravy. Právě tyto části v sobě zahrnuje projekt KIC – Krajského integrovaného centra pro zpracování komunálního odpadu v Moravskoslezském kraji [OF 2009/10].

Později jsou pak, v návaznosti na nové cíle EU, spalovny prezentovány jako nutná součást oběhového hospodářství. Což je ovšem v přímém rozporu s cílem EU. Ta naopak podporu spalování přímo odmítá [Evropská komise 2014].

Energetické využití odpadů, na jehož postavení se zaměřuje dnešní polemická otázka, není příliš zdůrazňováno, ale zapadá do konceptu oběhového hospodářství a lze ho dokonce považovat za integrální součást tohoto konceptu [OF 2015/9].

Přesto i při splnění těchto dvou předpokladů zůstanou dva druhy odpadů, které nebude možno využít – odpady s vysokým obsahem látek nebezpečných pro životní prostředí a dále směsné tuhé i kapalné odpady, jejichž materiálové využití by bylo energeticky a ekonomicky velmi náročné. S ohledem na klimatické poměry v ČR je ideální přímé energetické využití těchto odpadů [OF 2015/9].

6.2. Vývoj Diskurzů

Vývoj je popsán samostatně, jelikož proměny v diskurzích, které byly odhaleny v rámci této analýzy, jsou do určité míry společné pro více různých diskurzů.

Diskurzy týkající se spalování odpadu prodělaly zásadní změny období 2005–2008. Během tohoto období proběhla na půdě EU diskuze o tom, zda je spalování odpadů jeho využíváním, nebo odstraňováním. V rámci textů o spalování se v tomto

období objevovaly především snahy o prosazení pohledu na spalování jako na využívání odpadu. Evropská unie ve své směrnici z roku 2008 nakonec opravdu odpad kategorizovala jako energetické využití. V návaznosti na to se začíná o spalování mluvit méně jako o spalování a více právě jako o energetickém využití. Postupně se snižuje výskyt slov jako *hoření, odstranění, spalování a spalovny* (ačkoliv do určité míry v diskurzích přetrvávají do současnosti). Ještě v roce 2005 však energetické nemuselo vždy hrát hlavní roli:

Využití energie je sekundárním cílem spalování odpadů [OF 2005/10].

Diskurzy **přesvědčování oponentů a odpad jako efektivní a moderní řešení** se vyznačují poměrně konfliktním vyzněním. Jedna z vývojových linií, kterou zde můžeme sledovat, jsou změny v tom, co bylo považováno za hlavního „nepřítele“ spaloven. Během celého zkoumaného období jsou to skládky, ty obsahují potenciální zdroj paliva pro spalovnu. Jelikož jsou však veřejností u Evropskou Unii vnímány jako nežádoucí a špatné, zastánci spalování se snaží prezentovat spalovny jako řešení problému, který skládky představují. Je otázka, zda je tento cíl opravdu v jejich zájmu, nebo zda se jedná pouze o chytrý tah ve snaze ovlivnit veřejné mínění. V období 2005–2008 pak byly hlavními nepřáteli jakékoliv hlasy snažící se prosadit myšlenku spalování jako odstraňování odpadu namísto využití odpadu. Mezi lety 2007–2009 byly vedeny různé polemiky s ministerstvem životního prostředí vedeným v té době Martinem Bursíkem, které nebylo spalování nakloněno. Souběžně s tím, byla vedena také polemika s hnutím DUHA. Toto období bylo dokonce v jednom ze článků označené jako *doba temna*.

Nezbývá než doufat, že dojde k naplnění slibů nyní mnohem racionálnějšího vedení resortu a tím ke změně potřebných dokumentů, které dosud blokují využití evropských prostředků pro budování zařízení na energetické využívání odpadu [OF 2009/10].

V letech 2010-2015 se pak jako hlavní konkurence, se kterou je třeba vést polemiku objevují konkurenční způsoby zpracování odpadu, především pak výroba paliva mechanicko-biologickou úpravou.

Od roku 2013 se začíná napříč různými diskurzí odrážet nepříznivá ekonomická situace, ať už se mluví o recyklaci nebo spalování. Daleko více než dřív jsou tu akcentovány náklady, rentabilita a ekonomické faktory. Jedním z problémů, které se objevují jsou také různá omezení vývozu a dovozu odpadů. Některá tvrzení dříve předkládaná jako fakta, se ve světle nových ekonomických podmínek nezdají být tak jistá. Tento trend by se pravděpodobně rozvinul do samostatného diskurzu, v analyzovaném vzorku však není dostatek dat pro ověření tohoto tvrzení a jeho analýzy.

Je třeba si uvědomit, že nyní jsme již v roce 2013 a změnila se jak ekonomická situace v ČR, tak u našich sousedů, změnila se rovněž dotační politika EU (z dostupných informací plyne, že EU již spalovny KO dotovat v míře jako dříve nechce a nebude) [OF 2013/4].

Potřebná výše rezerv je stanovena tak, aby celý systém mohl finančně rychle reagovat na propad cen, který nastává rychle v řádu týdnů a byl schopen udržet celý systém třídění a recyklace tak dlouho, dokud není možné kvalifikovaně přenést náklady do cen účtovaných klientům. V praxi jde o dobu v rozmezí 5–6 měsíců [OF 2015/4].

6.3. Vztah spalování a recyklace

Vztah spalování a recyklace je v textech publikovaných v Odpadovém fóru zmiňovaný většinou nepřímo. Myšlenka, že se jedná o konkurenční způsoby zpracování se objevuje pouze v několika málo případech, např.

Aktuálně známá strategie EK 20/20, tj. vyrobit 20 % energie z obnovitelných zdrojů do konce roku 2020 znamená vážné nebezpečí pro recyklaci a výrobu papíru z pohledu surovin, a to nejen sběrového papíru, ale i dřeva [OF 2012/11].

Zajímavé je, že ve člancích zabývajících se primárně recyklací se spalování téměř neobjevuje. Naopak články zabývající se spalováním téma recyklace obsahují velice často. Většinou se nejedná přímo a výlučně o tematizaci vztahu recyklace a spalování, ale o vztah spalování a několika dalších způsobů zpracování, mezi nimiž recyklace vyniká. Ta se zpravidla objevuje jako žádoucí a správná, ale nedostačující. Spalování je potřeba, aby byly vyplněny mezery a nedokonalosti recyklace. To je

velice patrné především v rámci diskurzu Spalování jako komplementární k ostatním způsobům.

Z většiny analyzovaných textů je patrná snaha zastánců spalování vykreslovat oba dva způsoby jako navzájem si nekonkurující, naopak jsou popisovány jako doplňující se. Kupříkladu zde je konkurence přímo popřena, což je v přímém rozporu s předchozí citací:

Papír, plasty a kartony mají vysoký energetický obsah, který zvyšuje výhřevnost KO nad projektovou hodnotu, a tím snižuje reálnou spalovací kapacitu zařízení [OF 2009/4].

Jelikož recyklace je téměř bezvýhradně považována za žádoucí, zastánci spalování si nemohou dovolit stavět spalování přímo proti ní. Místo toho recyklaci prezentují jako způsob, který má nedostatky, které je právě spalování schopné efektivně vyřešit. Jak jsme však už na několika místech podotkli, spalování a recyklace jsou podle některých zdrojů do určité míry konkurenčními způsoby. To se samozřejmě zastáncům spalování příliš nehodí a tento konkurenční názorový proud se snaží popírat. Časopis odpadové fórum byl, až na vzácné výjimky, v analyzovaném období využíván jako platforma, skrze kterou je tento pohled zastánců spalování propagován.

6.4. Žánry

Ve vzorku 27 textů se objevilo celkem 9 různých tyto žánrů (viz tab. 1). Je nutné podotknout, že ačkoliv každému textu byl přiřazen jeden žánr, který nejvíce odpovídal jeho povaze, žánry se v rámci textů často mísí. Kupříkladu delší články i názory expertů v sobě často obsahují elementy polemiky a legislativa je do určité míry tématem ve většině textů.

- polemika – 5x
- názory expertů – 4x
- komentář k legislativě – 5x
- reportáž – 5x
- delší článek – 4x
- kratší článek – 1x
- instruktáž – 1x
- rozhovor – 1x
- varování – 1x

Polemika a názory expertů jsou žánry, týkající se ve většině případů spalování, ve kterých jsou napadány určité argumenty. Polemika tak činí otevřeně a má jen jednoho autora. Názory expertů jsou v podstatě polemikou, kde se v kratších sloupcích vyjadřují různí přispěvatelé k určité otázce. Na první pohled se sice může zdát (a někde je tak i explicitně řečeno). Že prostor bude věnovat více stranám. Většinou však drtivě převažuje počet přispěvatelů zastávajících jedno stanovisko. Tyto žánry jsou často ve spojení s diskurzem přesvědčování oponentů a spalování jako efektivní a moderní řešení.

Komentář k legislativě je žánr úzce propojený s diskurzem spalování a recyklace jako naplnění cílů. Jedná se kombinaci zprávy o připravované či právě přijaté legislativě, jejího hodnocení a návrhů na možné reakce v českém prostředí.

Reportáž podává zprávu o proběhlých akcích jako jsou konference, případně popisuje návštěvu určitého zařízení. Objevuje se jak ve člancích o recyklaci, tak

spalování. Pokud se jedná o recyklaci, je její součástí často hodnocení dosažených úspěchů.

Delší a kratší článek jsou si velice podobné, jak již název napovídá, liší se v podstatě jen svou délkou. Jedná se o texty rozebírající určitý problém často z více hledisek za použití faktografických údajů.

Instruktaž se v analyzovaných textech objevila jednou, v tomto případě byla úzce propojená s diskurzem výchovy veřejnosti, v podstatě se jednalo o návod, jak v kampani oslovit veřejnost a naučit občany lépe recyklovat.

Jediný analyzovaný **Rozhovor** se týkal spalování, v podstatě se podobal, žánru názory expertů s tím rozdílem, že o určité otázce (spalování versus konkurenční metody) diskutoval redaktor s jediným člověkem delší dobu a do větších podrobností. Rozhovor v sobě obsahoval diskurzy Spalování jako efektivní a moderní řešení a přesvědčování oponentů.

Varování se objevuje pouze jednou, v článku, který poskytla Dutch Waste management Association. Jedná se o zhodnocení nepříznivé hospodářské situace, která ohrožuje průmysl zpracování odpadu. V rámci toho článku se k této nepříznivé situaci vyjadřuje více autorů (členů zmíněné asociace).

6.5. Styly

V analyzovaných textech je jedním z nejméně výrazných rysů identifikačních procesů, projevujících se skrze styly, absence konkrétních aktérů. Autoři zpravidla nepíší o sobě, svých názorech nebo zkušenostech. Ve většině článků až na výjimky nefigurují osobně ani autoři ani jiní individuální aktéři. Namísto toho je to odpad, spalování, recyklace a další procesy či neživé předměty, které samy něco dělají, případně jsou předmětem akcí či zájmů různých skupin. Další alternativou, která se velice často objevuje, je institucionální aktérství, zde se jedná především o Evropskou unii, různé neziskové organizace, nebo různé složky státní správy. Velice časté je také používání první osoby množného čísla, případně se osoba autora může objevovat v trpném rodě:

Proto se k pojmu integrovaný systém vracíme a uvádíme ho jako téma měsíce [OF 2008/5].

Evropské zkušenosti nám ukazují ... [OF 2015/9]

Bohužel všechny příklady úspěšných spalovacích zkoušek s palivy z odpadů v teplárnách a elektrárnách, které autor těchto řádků na této i jiných konferencích kdy měl příležitost vyslechnout ... [OF2014/5].

Tento jev pravděpodobně souvisí s představou odpadu a jeho zpracování jako s celospolečenským problémem a zodpovědností. Obzvláště důležité je to při propagaci určitých způsobů zpracování. Zde nepochybně existuje snaha představit určitý způsob jako něco na čem má zájem celá veřejnost než jako zájem konkrétních aktérů. Právě k tomu slouží absence silné identity autora.

Výjimky z tohoto pravidla se objevují nejčastěji v rámci žánru **názory expertů**. V těchto kratších textech se v příspěvcích některých autorů objevuje první osoba jednotného čísla. Konkrétní lidé zde projevují konkrétní názor. Tito lidé jsou často v úvodu k těmto názorům prezentováni jako odborníci na probíranou problematiku.

S tím souvisí další jev, kterým je používání titulů u autorů. Pokud má článek autora, který je konkrétně jmenován, je jmenován i jeho titul. Ve většině případů se

jedná o titul Inženýr. Zdůrazňováním technického vzdělání autora, je dodávána důvěryhodnost celému článku a názorům v něm obsažených.

Pro mnohé autory je také typické používání termínů a konkrétních číselných údajů. Procenta emisí, výhřevnost, vyčíslení nákladů a podobně. Tyto údaje jsou vždy vyjádřeny číslicemi. Nikdy se neobjevuje například šedesát milionů, ale vždy *60 milionů*, ne padesát euro, ale *50 euro*. Snaha o exaktnost a vyčíslení dodává, podobně jako titul autora, důvěryhodnost celému sdělení. Pokud je něco přesně vypočítané a lze to vyjádřit v číslech, pravděpodobně to bude pravdivé sdělení. Číselné údaje se objevují nejčastěji při propagaci určitých způsobů zpracování, případně při kritice konkurence.

U nových zařízení musí být celková energetická bilance zařízení minimálně 65 %, u starých 60 %. Proto se zařízení nazývá ZEVO, nikoli spalovna [OF 2014/9].

Energeticky je určitě výhodnější přímé spalování SKO, protože odloučením asi 30 % podsítné frakce v MBU od alternativního paliva se snižuje energetický obsah v alternativním palivu asi o 15 % [OF 2015/4].

7. Závěr

V této práci se nám podařilo určit šest různých diskurzů, devět žánrů a několik prvků stylů, týkajících se recyklace, a především spalování odpadu, které jsou používány v časopise Odpadové fórum. Také jsme odhalili některé prvky vývoje diskurzů v letech 2005 až 2015.

Hlavní rozdíl v konstrukci diskurzů o spalování a recyklaci je způsoben předpokladem, že recyklace je téměř bezvýhradně správná a žádoucí. Co se jí týče, je třeba občany vychovávat, motivovat a odměňovat, aby třídili odpad zodpovědně a správně. Spalování naproti tomu, je vystavováno časté kritice a jeho zastánci musí vyvíjet velikou snahu při jeho prosazování. K tomuto účelu používají různé prostředky. Jedním z nich je snaha o prezentaci spalování jako komplementárního způsobu zpracování odpadu, který umožňuje vyřešit nedostatky ostatních způsobů, nebo je dokonce nahradit. Spalování je propagováno především za použití číselných údajů, technických termínů a snahy o zdůrazňování jeho čistoty, efektivity a vysoké technologické úrovně. Jelikož je recyklace odpadu prosazována Evropskou unií a vnímána veřejností jako správné řešení, nemohou si jeho zastánci dovolit stavět tyto dva způsoby proti sobě, tudíž se snaží prosadit vizi recyklace a spalování jako doplňujících se procesů. Různé zdroje poukazují na to, že spalování a recyklace do určité míry konkurenční jsou. Z analyzovaných textů je však patrné, že prostřednictvím Odpadového fóra se zastánci spalování, kterým je zde poskytován veliký prostor, snaží tento konkurenční diskurz potlačit a prosadit myšlenku těchto dvou způsobů jako komplementárních.

Environmentální téma se v analyzovaných textech objevuje nejčastěji jako údajně pomýlené argumenty různých odpůrců spalování odpadu. Tyto argumenty o jeho škodlivosti jsou vyvraceny a spalování je vykreslováno jako v podstatě nezávadné. Spalování je prezentováno jako čisté díky moderním technologiím, používaným pro zabraňování úniku škodlivých látek při něm vznikajících. Dalším argumentem, obsahujícím zájem o životní prostředí je, že spalování je díky své efektivitě schopné napomáhat snižování množství odpadu uloženého na skládkách a také snižovat závislost na fosilních palivech. Tím pádem je spalování v rámci většiny analyzovaných textů dokonce pro životní prostředí přínosné. Dalším případem, kde

se životní prostředí projevuje, je poukazování na ekologickou šetrnost. Například na efektivitu filtrů zabraňujících úniku zplodin při spalování odpadu. Ekonomické faktory se objevují méně často, převážně jako náklady, které je nutné nést. V posledních třech letech analyzovaného období se začínají v návaznosti na hospodářskou krizi objevovat ekonomické faktory více, a naopak se stávají důvodem, proč neprosazovat určitá řešení za každou cenu. Z toho je patrné, že zpracování odpadu, je především výnosný podnik a různí aktéři v něm zainteresovaní reagují na vývoj trhu ekonomiky. Zisky, které toto podnikání přináší však nejsou zmíněny v žádném z analyzovaných textů.

Diskurzy o spalování prošly důležitým vývojem, během kterého se ze spalování a odstraňování odpadu stalo energetické využití. Tato proměna v sobě shrnuje všechny diskurzy obhajující spalování. Energetické zní moderně a vyspěle, využití je efektivní a v podstatě podobné využití materiálovému (recyklaci) a celý termín evokuje čistý proces, při kterém není nijak poškozeno životní prostředí. Vývoj všech diskurzů je závislý na postojích a legislativě Evropské Unie. Jakmile díky přístupu EU a ekonomické situaci začal být provoz spaloven méně výhodný a jednoduchý, zmírnily se i diskurzy spalování podporující, které do té doby byly při této podpoře až silně konfliktní vůči opozici. Vázanost na EU a konfliktnost se projevují i v používaných žánrech. Více než třetina analyzovaných textů nějakým způsobem konfrontuje odpůrce spalování. Téměř pětina pak přímo komentuje legislativní problematiku, ta se ale více či méně objevuje v téměř všech analyzovaných textech.

Je patrné, že časopis Odpadové fórum, během zkoumaného období, fungoval z velké části jako medium, skrze které lidé, kteří měli nějaký zájem na spalování odpadu, komunikovali své názory a spalování propagovali. Prostor zde dostávali i odpůrci spalování, je však extrémně patrný nepoměr mezi hlasy vyslovujícími se pro spalování a proti. Navíc texty odpůrců spalování, například hnutí Duha, byly v Odpadovém fóru publikovány většinou proto, aby na ně vzápětí mohli jiní autoři reagovat a argumenty v nich uvedené vyvrátit.

8. Zdroje

Appadurai, A. 1986. "Introduction: commodities and the politics of value." Pp. 3-63 in Armin Appadurai (ed.). *The social life of things: commodities in cultural perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.

Alexander, C., J. Reno. 2012. „Introduction.“ Pp. 1-34 in Catherine Alexander, Joshua Reno (eds.). *Economies of recycling: the global transformation of materials, values and social relations*. London: Zed Books.

Alexander, C., J. Reno. 2014. „From Biopower to energopolitics in Englands Modern waste technology.“ *Anthropological Quarterly*. 87: 335-358.

Alexander, C. 2016. „When Waste Disappears, or More Waste Please!“ *RCC Perspectives 1*: 31-40. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/26241342>.

Arnika. 2018. „Nechceme spalovnu odpadů u Mělníka.“ [online]. Dostupné z: <http://arnika.org/spalovna-melnik>.

Black, H. 1995. "Rethinking Recycling." *Environmental Health Perspectives* 103: 1006-1009.

Český statistický úřad. 2016. „Produkce, využití a odstranění odpadů, Generation, recovery and disposal of wastes.“ [online]. Praha: Český statistický úřad. [cit 21.2.2018].

Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/49151919/28002016.pdf/79028645-b5d7-4ada-904b-5c73fa3653f4?version=1.1>.

de Coverly E., P. McDonagh, L. O'Malley, M. Patterson. 2008. "Hidden Mountain the social avoidance of waste." *Journal of Macromarketing*. 289-303.

Douglas, M. 1966. *Purity and danger: an analysis of the concepts of pollution and taboo*. London: Routledge.

Evropská komise. 2014. „Sdělení komise evropskému parlamentu, radě, evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a výboru regionů: Směrem k oběhovému hospodářství: program nulového odpadu pro Evropu.“ [online]. Dostupné z: http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:50edd1fd-01ec-11e4-831f-01aa75ed71a1.0017.01/DOC_1&format=PDF.

Faulk, A. K. 2012. „Stitching curtains, grinding plastic: social and material transformation in Buenos Aires“ Pp. 143-163 in Catherine Alexander, Joshua Reno (eds.). *Economies of recycling: the global transformation of materials, values and social relations*. London: Zed Books.

Fairclough, N. 1989. *Language and power*. London: Longman.

Fairclough, N. 2003. *Analysing discourse: Textual Analysing for Social Research*. London: Routledge.

Fererbauer, V. 2018. „Čínský zákaz dovozu odpadů je příležitost pro recyklaci, tvrdí šéf odpadářů.“ [online]. Dostupné z: https://zpravy.idnes.cz/cina-odpady-zakaz-dovozu-ceska-republika-ceska-asociace-odpadoveho-hospodarstvi-petr-havelka-ifn-/domaci.aspx?c=A180122_113339_domaci_fer.

Gille, Z. 2007. *From the cult of waste to the trash heap of history: The politics of waste in socialist and postsocialist hungary*. Bloomington: Indiana university press.

Graeber, D. 2012. „Afteward.“ Pp. 277-290 in Catherine Alexander, Joshua Reno (eds.). *Economies of recycling: the global transformation of materials, values and social relations*. London: Zed Books.

Holakovský, M. 2018. „Horní Počaply čekají dvě vzrušené debaty. Hlavně jednání o spalovně.“ [online]. Dostupné z: https://melnicky.denik.cz/zpravy_region/horni-pocaply-cekaji-dve-vzrusene-debaty-hlavne-jednani-o-spalovne-20180203.html.

Iacoboaia, C., O. Luca, F. Petrescu. 2013 „An analysis of Romania's municipal waste within the European context.“ *Theoretical and Empirical Researches in Urban Management* 8: 77-84. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/24873363>..

Melosi, M. V. 2005. *Garbage in the cities: refuse, reform, and the environment*. Pittsburgh, Pennsylvania: University of Pittsburgh Press.

Ministerstvo životního prostředí. 2001. Zákon o odpadech a o změně některých dalších zákonů 185/2001 Sb. Dostupné z: https://www.mzp.cz/www/platnalegislativa.nsf/8FC3E5C15334AB9DC125727B00339581/%24file/Z%20185_2001.pdf

Ministerstvo životního prostředí. 2016. "ČR nechce být skládkovací velmocí. Nový zákon o odpadech zvýší recyklaci a vytvoří 40 000 nových pracovních míst." [online]. Dostupné z: https://www.mzp.cz/cz/news_160505_zakon_odpady.

Moravec, J. 2016. "ZEVO Chotíkov trnitá cesta moderní spalovny odpadů." [online] Dostupné z: <http://oenergetice.cz/teplarenstvi/zevo-chotikov-trnita-cesta-moderni-spalovny-odpadu/>.

Nekvapil, J. 2006. „Úvodem k monotematickému číslu: Analýza promluv a textů, analýza diskurzu.“ *Sociologický časopis* 42: 263–267.

Ramanathan, R., B. H. Tan, 2017. „Application of Critical Discourse Analysis in Media Discourse Studies.“ *The Southeast Asian Journal of English Language Studies* 21: 57-68.

Rathje W., W. Hughes, D. Wilson, M. Tani, G. Archer, R. Hunt, T. Jones. 1992. "The Archaeology of Contemporary Landfills." *American Antiquity* 57: 437–447.

Reno, J. 2009. "Your Trash Is Someone's Treasure." *Journal of Material Culture* 14: 29-46.

Reno, J. 2015. „Waste and Waste Management.“ *Annual Review of Anthropology* 44: 557-572.

Směrnice Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 98/2008 o odpadech a o zrušení některých směrnic. [online] [cit. 3.3.2018]. Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=CELEX:32008L0098>.

Sosna, D., L. Brunclíková. 2015. *Odpad pohledem společenských věd, metodická příručka*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.

Vávra, M. 2008. "Diskurz a diskurzivní analýza v sociologii." Pp. 204-221 in Jiří Šubrt (ed.). *Soudobá sociologie II (Teorie sociálního jednání a sociální struktury)*. Praha: Karolinum.

Williams, P. T. 2005. *Waste treatment and disposal*. Hoboken: Wiley.

9. Resumé

This bachelor thesis deals with two means of processing trash, recycling and incineration, and ideologies behind these means. According to ideas of Zsuzsa Gille, we understand trash as hybrid category. It is socially constructed and at the same time it's materiality has an effect on environment and society as well. Production of trash is direct result of human consumption and as such is major and global topic in contemporary societies and social sciences. With amount of trash generated by people being higher than ever in history of mankind, the question of how to dispose of it becomes more and more important. Disposal of waste touches many areas of social life. It involves environmental, economical, legislative, political, moral, ethical and other agendas.

This thesis focuses mainly on how the ideas of two main means of processing trash, recycling and incineration are constructed and presented through text in particular Czech periodic called *Odpadové Fórum* and what is their relationship like. Theoretical part of the thesis includes conceptualization of trash and presentation of various aspects of incineration and recycling. Practical part includes analysis of particular texts involving them.

Analysed sample consists of twenty-seven texts published in this journal between years 2005 and 2015. As a method of analysis we use Norman Fairclough's Critical discourse analysis, because it specifically focuses on uncovering ideologies and power struggles through analysing particular discourse practices (texts). Our goal is also interpreting these discourse practices in broader frame of social context. According to CDA, discourse practices reflect and constitute social practices and vice versa. This happens in three main ways: action that appears in text through *genres*, representation which is reflected in *discourses* and identification through use of particular *styles*. *Genres, discourses and styles* are three main categories analysed in this work.

10. Přílohy

Tab. 1 – Analyzované texty

rok/měsíc vydání	název článku	stránka	autor	žánr
2005/2	Nebud'te líní, tříd'te správně.	9	op	reportáž
2005/9	Nakládání s komunálními a dalšími odpad: integrované komplexní řešení.	32-33	Ing. Karel Šafner	delší článek
2005/10	Odpad jako zdroj obnovitelné energie, Odpady a obnovitelné zdroje: Konflikt nebo šťastné manželství?	13-15	Ing. Oldřich Bílík	polemika
2006/4	Tematická strategie pro předcházení vzniku odpadů a jejich recyklaci. Podpora trvale udržitelného využívání zdrojů	19-21	PhDr. Věra Havránková	komentář k legislativě
2006/10(a)	Jaké jsou šance energetického využití odpadu a kam směřuje vývoj?	25	Ing. Oldřich Bílík	komentář k legislativě
2006/10(b)	Energetické využití a surovinová efektivnost hospodaření s komunálním odpadem.	24-25	Ing. Ivo Kropáček	komentář k legislativě
2007/5	Význam energetického využívání odpadu roste. Jak je to tedy s MBÚ	26-27	Jaroslav Hyžík	komentář k legislativě, polemika
2007/10	Odpad je zdroj.	9-10	Sdružení provozovatelů technologií pro ekologické využívání odpadů	delší článek
2008/5	Recycling 2008.	7	tr	reportáž
2008/5	Jak na odpady? Integrovaně!	8	tr	kratší článek
2008/10	Nová směrnice o odpadech z pohledu energetického využití odpadu.	8-9	Dipl. Ing. Alois Studenic	komentář k legislativě
2009/3	Opět spalování versus třídění?!	27	Redakce	polemika, úvod k názorům expertů

2009/4	Jak to skutečně je se spalováním komunálních odpadů. Úvahy nad argumenty (především) pracovníků hnutí Duha.	28-29	Tomáš Řezníček	polemika
2009/10	KIC – Krajské integrované centrum pro zpracování komunálního odpadu.	15-17	Ing. Tomáš Kotyza	reportáž
2010/10	Jsou spalovny komunálních odpadů opravdu tak nebezpečné?	17-18	Ing. Mgr. Miroslav Zajíček	polemika
2010/12	Jak správně informovat veřejnost o třídění odpadů.	24-25	Šárka Nováková	instruktáž
2011/3	Tradiční spalovna ale trochu jinak.	10-11	Tomáš Řezníček	reportáž
2011/12	Zlepšuje sápořadverejnosti na energetické zhodnocovanieodpadov?	28-29	různí	názory expertů
2012/4	Úloha recyklace v „zelené ekonomice“.	26-27	Mečislav Kuraš	delší článek
2012/6	Kdo to myslí dobře?	4-5	různí	názory expertů
2012/11	Sběrový papír a politika.	13	-	komentář k legislativě
2013/4	Není pouze jedna cesta, existuje více technologií a možností.	12-13	Ing. Petr Havelka	delší článek
2013/5	Prosperující trh v ohrožení.	32-33	Dutch Waste Management Association (2012)	varování
2014/5	Odpady v teplárenských dnech 2014.	24	op	reportáž
2014/9	Spoluspalování paliv z odpadů je ekologický podvod.	6-7	Pavel Mohrmann	interview (Alois Studenic)
2015/4	Český systém sběru a třídění odpadu patří k nákladově nejefektivnějším v Evropě.	26-27	EKO-KOM a.s.	polemika
2015/9	Oběhové hospodářství a spalovny.	10-13	různí	názory expertů
